

पुस्तकालय संघहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन

बहुसांस्कृतिक जनसंख्याका लागि पुस्तकालय सेवा शाखा

बहुसांस्कृतिक समुदाय : पुस्तकालय सेवा निर्देशिका

परिचय

यो दस्तावेजमा बहुसांस्कृतिक समुदाय: पुस्तकालय सेवा निर्देशिका, तेस्रो संस्करण, २००९ को सक्षिप्त विवरण प्रस्तुत छ। विस्तृत जानकारी लिनका लागि यो वेबसाइट हेर्नुहोस् : <http://www.ifla.org/publications/multicultural/communities-guidelines-for-library-services-3rdedition>.

यो निर्देशिकाले बहुसांस्कृतिक समुदायहरूमा पुस्तकालय सेवामा निष्पक्षता र समान पहुँचका लागि प्रोत्साहन गर्दछ। यो निर्देशिकामा उल्लेखित बुँदाहरूबाट समुदायका सबै समूह/वर्गमा पुस्तकालय सेवा प्रदान गर्नका लागि योजना तर्जुमा गर्न आधार तयार हुन्छ। यस मापदण्डका आधारमा वर्तमान/भइरहेका सांस्कृतिक सेवाहरूको मूल्यांकन गर्न, पुस्तकालय सामग्री खरिद/संकलन गर्न र सेवामा समान आधार बनाउन र समाजका सबै तह र वर्गमा सांस्कृतिक समुदायहरूबारे विवेकपूर्ण तरिकाले बुझ्न र सहभागिता गराउन प्रोत्साहन मिल्दछ।

१) बहुसांस्कृतिक पुस्तकालय

विश्व समुदायका प्रत्येक व्यक्तिको पुस्तकालय र सूचनाको सेवाका सम्पूर्ण क्षेत्रमा पूर्ण रूपमा अधिकार छ। सांस्कृतिक र भाषिक विविधतालाई सम्बोधन गर्ने क्रममा, पुस्तकालयले :

- सांस्कृतिक र भाषिक सम्पदाको आधारमा विभेद नगरी समुदायका सम्पूर्ण सदस्यलाई सेवा दिने,
- सही भाषामा र सही लिपिमा सूचना उपलब्ध गराउने,
- सबै समुदायका आवश्यकताहरू पूरा हुने गरी सम्पूर्ण प्रकारका साधन र सेवामा पहुँच दिने,
- समुदायको विविधता भल्कने/प्रतिविम्बित हुने गरी कर्मचारी नियुक्ति गर्ने- जो राम्रो काम गर्न र विविध समुदायको सेवा गर्न प्रशिक्षित भएको होस्।

पुस्तकालयले सांस्कृतिक आधारमा भेदभाव गरिएका संगठन र तिनीहरूको समुदाय, बसाइँ सरी आएका समुदायहरू जो सांस्कृतिक रूपमा पछाडि परेका छन् वा स्वदेशमा व्यापारमा संलग्न छन्, अरू नै देशमा गएर काम गर्ने व्यक्ति, शरणार्थीहरू, अनुसन्धानकर्ता, विदेशी कामदारहरूप्रति विशेष ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ। पर्याप्त मात्रामा साधन पुऱ्याउने, जसले गर्दा बहुसांस्कृतिक समाजको बनावट र सांस्कृतिक भिन्नता, जातीय सौहार्दता र समानतालाई ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ।

पुख्यौली सम्पदा अथवा आदिवासी भाषाहरूका साथै राष्ट्रिय भाषाहरूसित सम्बन्धित स्रोत साधनहरू हुनुपर्दछ र उचित छापाको माध्यमबाट पुस्तकालयका लागि सामग्रीहरू संकलन गर्नुपर्दछ। साथै, हालै मात्र बसाइँ-सराइ गरेर आएका व्यक्तिहरूलाई नयाँ मुलुकमा घुलमिल हुन सहयोग गर्नुपर्छ। तिनीहरूको श्रुति परम्परा, आदिवासी भाषा र कम प्रयोगमा आएका भाषाहरूलाई समेत समेट्नुपर्छ। पुस्तकालयले सामान्यतया चलनचल्तीका भाषाहरूमा बढी आवश्यक पर्ने समूहहरूलाई सन्दर्भ सेवा र सूचना सेवाहरू दिनुपर्छ।

(२) कानुनी र वित्तीय स्वरूप

सरकारी तथा नीति निर्माण गर्ने निकायहरूले सांस्कृतिक विविधता भएका समुदायहरूका लागि निःशुल्क पुस्तकालय तथा सूचना सेवा उपलब्ध गराउन पुस्तकालयहरू र पुस्तकालय प्रणाली स्थापना गर्न यथेष्ट कोषको व्यवस्था गर्न प्रवर्द्धन गर्नुपर्दछ।

बहुसांस्कृतिक समुदायका आवश्यकताहरू परिपूर्ति गर्नु सबै पुस्तकालय-अधिकारीहरूको उत्तरदायित्व हो र उदाहरणीय कामहरूको निरन्तरताका लागि सुनिश्चित पनि गर्नुपर्दछ, जस्तै:

- बहुसांस्कृतिक समुदायहरूका लागि पुस्तकालय सेवाको मापदण्ड निर्धारण गर्ने र प्रोत्साहन गर्ने,
- हाल भइरहेका बहुसांस्कृतिक समुदायहरूका संकलित सामग्रीहरूसित सम्बन्धित सूचनाहरू बाँडफाँट गर्ने
- बहुसांस्कृतिक समुदायहरूसँग सरसल्लाह गर्ने र परामर्श सेवाको व्यवस्था मिलाउने
- भविष्यको आवश्यकता र प्रयोगका सम्बन्धमा अनुसन्धान कार्यको व्यवस्था गर्ने
- व्यावसायिक र अन्तर्राष्ट्रिय आदान-प्रदान कार्यक्रमहरूमा प्रोत्साहन गर्ने
- पुर्ख्यौली सम्पदा, भाषा र बहुसांस्कृतिक समुदायका सदस्यहरूसित सम्बन्धित सामग्रीहरूको प्रकाशन कार्यमा सहयोग गर्ने
- अनलाइन डाटाबेस र डाटाहरू साटासाट गर्ने कार्यको विकास गर्ने
- निर्देशिकाको प्रयोग, मापदण्ड, उदाहरणीय काम र नीतिहरूसम्बन्धी तथ्यांकहरू संकलन, मूल्यांकन र प्रचार-प्रसार गर्ने ।

(३) प्रयोगकर्ताको आवश्यकता पूरा गर्ने

बहुसांस्कृतिक पुस्तकालयको सेवा समुदायको सांस्कृतिक विविधताको ज्ञान र तिनीहरूको आवश्यकताको आधारमा हुनुपर्छ । यसको ज्ञान समुदायको विश्लेषणबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । समुदायका विशेषताहरूको पहिचान, समुदाय बसेको वातावरण विश्लेषण र आवश्यकताको निर्धारण गर्न समुदायले प्रयोग गर्ने सूचना र उपलब्धताबारे अध्ययन गरी समुदायको विश्लेषण गर्नुपर्छ ।

बहुसांस्कृतिक समुदायहरूलाई दिने सेवाको सम्बन्धमा प्रत्येक पुस्तकालयले आफ्ना स्पष्ट उद्देश्य, लक्ष्य, कार्यनीति, प्राथमिकता र नीतिहरू निर्धारण गर्नुपर्छ साथै सामाजिक समावेशिता र सेवामा समानता गर्ने प्रतिबद्धता जनाउने नीतिहरू लागू गर्नुपर्छ ।

स्थानीय, क्षेत्रीय र राष्ट्रिय सहकारिताबाट स्रोत र साधनहरूको पहुँचमा गुणात्मक सुधार ल्याउन सकिन्छ । ठूला पुस्तकालय संस्था र सेवा केन्द्रहरूले बहुसांस्कृतिक स्रोत-साधनहरू र पेसागत परामर्श दिनमा केन्द्रीय भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ ।

बहुलिपि र बहुभाषामा क्षमता भएका कम्प्युटरहरूको प्रयोगबाट बहुसांस्कृतिक समुदायहरूले आफ्नै भाषामा अध्ययन, सञ्चार र सूचना प्रयोग गर्न सक्दछन् । नयाँ प्रविधिहरू निरन्तर रूपमा विकास भइरहेका छन् । पुस्तकालयकर्मी र प्रयोगकर्ता तथा पुस्तकालयकर्मी र समुदायका सदस्यबीच सूचना आदान-प्रदान गर्न सजिलो भएको छ । समुदायबीच सूचना आदान-प्रदानमा सहयोग र प्रोत्साहन गर्न इन्टरनेट प्रविधि धेरै लाभदायक भएको छ ।

पुस्तकालयहरूले एकीकृत पुस्तकालय प्रणाली र सफ्टवेयर खरिद या प्राप्त गर्ने बेलामा सबै संकलनहरूमा बहुभाषामा पहुँच पुऱ्याउन र व्यवस्था गर्नका लागि युनिकोडको प्रावधान भएको छ कि छैन सुनिश्चित गर्नुपर्छ र पुस्तकालयमा सबै भाषाबाट कम्प्युटर सेवा दिन सक्नुपर्छ ।

(४) संकलन विकास

बहुभाषा र बहुसांस्कृतिक स्रोत-साधनहरूको संकलन व्यवस्थापन नीति पुस्तकालयको संकलन व्यवस्थापन नीतिको अभिन्न अंग हुनुपर्छ । बहुसांस्कृतिक समुदायहरूसँग सरसल्लाह गरी नीतिमा समावेश गर्नुपर्ने बुँदाहरू तयार गर्नुपर्छ ।

पुस्तकालय सामग्रीहरू सबै व्यक्तिलाई तिनीहरूले रोजेको भाषा र संस्कृतिअनुसार उपलब्ध गराउनुपर्छ । जस्तै: नयाँ पेरोडिकल्स, पत्रपत्रिका, ध्वनि रेकर्ड, डीभीडी, अरू विद्युतीय सामग्रीहरू साथै विभिन्न प्रकारका गैरपुस्तक सामग्रीहरू (Nonbook Materials) जस्तै: सीडी रोम, प्रोडक्ट, नक्सा, फोटोहरू, खेलकुद सामग्री, भाषा शिक्षण सामग्रीहरू ।

सबै उमेर समूहहरू र फरक-फरक पुस्ताका व्यक्तिहरूको आवश्यकता पूरा हुने गरी पुस्तकालयमा सामग्रीहरू हुनुपर्छ । नयाँ सामग्रीहरू संकलन गर्दा मुख्यतया हालसालै प्रकाशन भएका सामग्रीहरू र स्थानीय (राष्ट्रिय, आदिवासी) लेखकहरू तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका ख्यातिप्राप्त अनुवादकका सामग्रीहरू समेटिएको हुनुपर्छ । जहाँ एउटा लिपिभन्दा बढी बहुलिपिमा पुस्तक प्रकाशन हुन्छ, त्यहाँ ती भाषाहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी पुस्तक छनोट गर्नुपर्छ ।

पुस्तकालयहरूले भाषिक र सांस्कृतिक विविधता भएका समुदायलाई विभिन्न खालका बहुभाषिक विद्युतीय सेवा प्रदान गर्नुपर्छ । बहुभाषिक इन्टरनेटको माध्यमबाट पुस्तकालयहरूले डाटाबेसको नेटवर्क र वेबसाइटमार्फत विश्वभरि पहुँच पुऱ्याउन सक्नुपर्छ ।

जहाँ छापा सामग्रीको कमी छ, बहुसांस्कृतिक समुदायमा अध्ययन तह तल्लो स्तरको छ अथवा निरक्षरता तह उल्लेखनीय छ, त्यस्तो अवस्थामा गैरपुस्तक सामग्री विशेषगरी आवाज, फोटो, रेकर्डजस्ता माध्यमलाई त्यहाँ ग्राह्यता दिनुपर्छ जहाँ यी सामग्री पर्याप्त उपलब्ध छन् ।

पुस्तक अथवा पुस्तकालय सामग्रीको सूचीकरण (क्याटलगिङ) गर्दा सम्भव भएसम्म पुस्तकको मूल भाषा र लिपिमा गर्नुपर्छ र विषयवस्तुमा पहुँचका लागि राष्ट्रिय भाषामा दिन सकिन्छ । राष्ट्रिय अथवा क्षेत्रीय स्तरका सेवाहरूमा समानता ल्याउन सबै भाषामा युनियन क्याटलग (केन्द्रीकृत सूचीकरण) को उत्पादन र मर्मत गर्नुपर्छ साथै छापा या विद्युतीय माध्यममा राख्नुपर्छ ।

सामान्य सिद्धान्तका रूपमा प्रत्येक बहुसांस्कृतिक समूहका लागि पुस्तक संकलन गर्दा सामान्य नागरिकलाई जस्तै प्रतिव्यक्ति आयको आधारमा पुस्तक संख्याको निर्धारण गर्नुपर्छ । तथापि, साना समूहका लागि सामान्य प्रचलनमा भएको प्रतिव्यक्ति आयभन्दा बढी संख्या तोक्ने प्रावधान राख्नु आवश्यक हुन्छ, जसद्वारा ती समुदायमा प्रभावकारी र समान रूपले पुस्तकालय सेवा प्रदान गर्न सकियोस् ।

साना पुस्तकालयहरूले बहुसांस्कृतिक समूहका लागि १.५ देखि २.५ प्रति पुस्तक प्रतिव्यक्ति पुस्तक कोटा निर्धारण गर्नु राम्रो हुन्छ ।

प्रभावकारी समान सेवा प्राप्तिका लागि बहुसांस्कृतिक समूहहरूका लागि सामग्री तथा सेवाहरू केन्द्रीकृत तथा सहकार्यको आधारमा सेवा दिनु उपयुक्त हुन्छ ।

(५) मानवीय स्रोत

सांस्कृतिक रूपमा विविधता भएका समुदायहरूका लागि पुस्तकालय सेवामा सफलता पाउन स्टाफ (कर्मचारी) को व्यवस्थापनाको ठूलो देन हुन्छ । सार्वजनिक पुस्तकालयका कर्मचारीका प्रमुख गुण र सीप निम्नबमोजिम हुनुपर्छ :

- व्यक्तिहरूसित सकारात्मक रूपमा सूचना आदान-प्रदान गर्न सक्नु
- पाठकहरूको आवश्यकता बुझ्न सक्नु
- व्यक्ति तथा समुदायका समूहहरूलाई सहयोग गर्न सक्नु
- सांस्कृतिक विविधताको ज्ञान तथा बोध गर्न सक्नु

पुस्तकालयहरूले बहुसांस्कृतिक समाजलाई प्रतिनिधित्व गर्न कोसिस गर्नुपर्छ र कर्मचारीहरूबाट पनि समुदायका विभिन्न सांस्कृतिक समूहको प्रतिनिधित्व भएको हुनुपर्छ । पुस्तकालय अधिकारीहरूले सान्दर्भिक भाषिक र सांस्कृतिक ज्ञान, सीप र क्षमता भएका कर्मचारीहरूलाई रोजगारी दिनेमा प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । कर्मचारीहरूलाई सांस्कृतिक ज्ञान अभिवृद्धि गर्न शैक्षिक कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नुपर्छ ।

पुस्तकालय विद्यालयहरूले बहुसांस्कृतिक आधार भएका व्यक्तिहरूलाई पुस्तकालय विज्ञान तथा सम्बन्धित क्षेत्रको अध्ययन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ र पढाइका पाठ्यक्रममा बहुसांस्कृतिक बुँदाहरू समावेश गर्न सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।

(६) बहुसांस्कृतिक पुस्तकालय सेवाहरूको बजारीकरण, प्रचार-प्रसार र प्रवर्द्धन

साक्षरता तथा साक्षरता कार्यक्रमको प्रवर्द्धन, प्रोत्साहन र सहयोग गर्न र कम्प्युटर साक्षरताका लागि पुस्तकालय एक उपयुक्त सेवा हो । साथै, राष्ट्रिय भाषा र अन्य भाषाहरूमा यस कार्यक्रमलाई समावेश गर्नुपर्छ ।

पुस्तकालय र समुदायका सदस्यहरूसँग मिलेर सञ्चालन गर्ने सामाजिक तथा सांस्कृतिक समुदायमा आधारित क्रियाकलापहरू सबै बहुसांस्कृतिक समूहलाई लक्षित गरिएको हुनुपर्छ ।

व्यक्तिगत रूपमा पुस्तकालय दृश्य सेवा लिन नसक्ने अन्धा व्यक्तिहरूका लागि सांकेतिक पुस्तकालय (Sign Library) सेवा उपलब्ध गराउनुपर्छ र पुस्तकालयका अतिरिक्त क्रियाकलापहरू प्रयोगकर्ताको रोजाइको भाषामा सञ्चालन गर्नुपर्छ । यस्ता अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा घुम्ती सेवा (Mobile) र अन्य सेवाहरू भौगोलिक रूपमा पिछ्छिडिएका, घरबाट टाढा रहेका, अस्पताल र सुधार गृहहरूलाई समेत समावेश गर्नुपर्छ ।

समुदायका सबै सदस्यलाई पाठकमैत्री हुने गरी पुस्तकालयहरू सञ्चालन गर्नुपर्छ । बहुसांस्कृतिक समुदायहरूलाई पुस्तकालय सेवाबारे धेरै तत्त्वहरूका माध्यमबाट परिचित गराउन सकिन्छ । यी तत्त्वहरूको प्रोत्साहन पनि गर्नुपर्छ :

- समुदायका सदस्यहरूका लागि निःशुल्क पुस्तकालय सेवाको प्रयोग र पहुँच
- मुख्य पाठकहरूका भाषामा संकेतहरू प्रयोग गर्ने तथा जहाँ उपयुक्त हुन्छ, अन्तर्राष्ट्रिय संकेत पनि प्रयोग गर्ने
- बहुभाषिक स्रोतहरू
- बहुसांस्कृतिक समुदायलाई उपयुक्त सेवा प्रदान गर्न कार्यनीतिको बजारीकरण
- सजिलैसँग उपलब्ध हुने सामग्रीहरूको संकलन
- समुदायको भाषिकता प्रतिविम्ब हुने गरी पुस्तकालय र पाठकहरूबीच सूचना आदान-प्रदान गर्ने जसमा पुस्तकालय वेबसाइट र प्रवर्द्धनात्मक सामग्रीहरू पनि पर्दछन्
- समुदायमा जातीय सञ्चारमाध्यमको प्रयोग
- राजनीतिज्ञ र नीति-निर्माताहरूलाई बहुभाषिक पुस्तकालय सेवामा प्रोत्साहन गर्न अपिल गर्नु ।

(७) अन्तर्राष्ट्रिय अनुकरणीय प्रयोगहरू

बहुसांस्कृतिक पुस्तकालय सेवा प्रदान गर्ने सन्दर्भमा धेरै मुलुकले व्यवस्थित रूपमा विभिन्न प्रयोग गरेका छन् । यस निर्देशिकामा क्यानाडा, डेनमार्क, इस्टोनिया, नेदरल्यान्ड, नर्वे, स्पेन, बेलारुस, अमेरिका र अस्ट्रेलियाका केही राम्रा कामहरू उदाहरणको रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

निर्देशिकाको पूरा विवरणका लागि र समुदायको आवश्यकता निर्धारण, अन्तर्राष्ट्रिय अनुकरणीय प्रयोग, विषयगत सूचनाका लागि, कृपया हर्नुहोस् : <http://www.ifla.org/publications/multicultural-communities-guidelines-for-library-services-3rded>.

(अंग्रेजीबाट नेपाली भाषामा अनुवाद गर्ने जुजुभाइ डंगोल, पुस्तकालय व्यवस्थापक, काठमाडौं उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालय, भृकुटीमण्डप, काठमाडौं तथा आजीवन सदस्य, नेपाल पुस्तकालय संघ । कार्यालय : ४२२९९६३, सेल : ९८० ३०३५ ९८०)